

УДК 343.349.6

П. В. Мельник, кандидат юридичних наук, доцент

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького,
кафедра кримінального права і процесу
вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано склади злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища Республіки Білорусь і проведено порівняльне дослідження кримінальної відповідальності за ці злочини та злочини проти довкілля України. Виділено спільне і відмінне у кримінально-правовій охороні навколишнього природного середовища цих держав. Запропоновано закріпити у Кримінальному кодексі України визначення злочинів проти довкілля

Ключові слова: злочин, екологічна безпека, природне середовище, довкілля

Ст. 46 Конституції Республіки Білорусь закріплено право громадян на сприятливе навколишнє середовище [1]. Сприятливе навколишнє середовище — це навколишнє середовище, якість якого забезпечує екологічну безпеку, стійке функціонування природних екологічних систем, інших природних і природно-антропогенних об'єктів (ст. 1 Закону Республіки Білорусь «Про охорону навколишнього середовища») [2]. Сьогодні людство зіткнулося з рядом екологічних проблем: забруднення навколишнього природного середовища, нераціональне використання природних об'єктів, зникнення багатьох видів тварин і рослин, захворюваність населення і т.п. Тому у сучасних умовах екологічна безпека розглядається як невід'ємна і важлива частина безпеки людини, суспільства і держави. Екологічна безпека є загальним благом, цінністю, що передбачає відповідальну участь кожної людини в охороні навколишнього середовища [3, 17].

Злочини проти екологічної безпеки і природного середовища Республіки Білорусь та злочини проти довкілля України виділені в окремі розділи Кримінальних кодексів цих пострадянських держав. Тому порівняльне дослідження кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища є досить актуальним.

Питання кримінальної відповідальності за злочини проти екологічної безпеки і природного середовища Республіки Білорусь і довкілля України знайшли відображення у працях С. Б. Гавриша, В. В. Марчука, В. К. Матвійчука, В. О. Навроцького та інших вчених. Проте у зв'язку зі змінами законодавства постає необхідність здійснити порівняльний аналіз цих злочинів, передбачених Кримінальними кодексами Республіки Білорусь та України.

Метою цієї роботи є проаналізувати загальні положення кримінальної відповідальності за злочини проти екологічної безпеки і природного середовища Республіки Білорусь, порівняти їх з українськими й виділити спільні й відмінні ознаки.

Главою 26 Кримінального кодексу Республіки Білорусь (далі — КК РБ) передбачено злочини проти екологічної безпеки і природного середовища (ст.ст. 263–284). Тобто, білоруське кримінальне законодавство розрізняє екологічну безпеку і природне середовище. Кримінальний кодекс України (далі — КК України) оперує загальним поняття «довкілля» [4]. Визначення екологічної безпеки і природного середовища нормативно закріплені у ст. 1 Закону Республіки Білорусь «Про охорону навколишнього середовища». Відповідно до якої екологічна безпека — це стан захищеності навколишнього середовища, життя і здоров'я громадян від можливого шкідливого впливу господарської й іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. А природне середовище — сукупність компонентів природного середовища, природних і природно-антропогенних об'єктів. Відповідно компонентами природного середовища є земля (включаючи ґрунт), надра, води, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ, а також озоновий шар і навколоземний космічний простір, що забезпечують у сукупності сприятливі умови для існування життя на Землі. Природний об'єкт — це природна екологічна система, природний ландшафт і складові їх компоненти природного середовища, що зберегли свої природні властивості. А під природно-антропогенним об'єктом розуміється природний об'єкт, змінений в результаті господарської та іншої діяльності, і (або) об'єкт, створений людиною, що володіє властивостями природного об'єкта і має рекреаційне і захисне значення [2].

На відміну від КК України білоруський кримінальний закон закріплює поняття злочинів проти екологічної безпеки та природного середовища у примітці 1 до глави 26 КК РБ. Даний підхід є досить виправданим і його доречно було б перейняти Україні. Зокрема злочинами проти екологічної безпеки та природного середовища визнаються вчинені умисно або з необережності суспільно небезпечні діяння, які заподіяли або можуть заподіяти шкоду землі, водам, надрам, лісам, тваринному і рослинному світу, атмосферному повітрю та іншим природним об'єктам, віднесені до таких законодавством про охорону навколишнього середовища, незалежно від форм власності [5]. Відповідно до даного визначення злочини проти екологічної безпеки та природного середовища повинні або можуть заподіяти шкоду землі, водам, надрам, лісам, тваринному і рослинному світу, атмосферному повітрю та іншим природним об'єктам. Назва ж глави 26 передбачає, крім природного середовища, і екологічну безпеку. Складовими елементами природного середовища є компоненти природного середовища (земля, надра, вода, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), природні об'єкти і природно-антропогенні об'єкти. Отже, як бачимо, у визначенні злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища, закріпленому у примітці до глави 26, не передбачено можливість заподіяння шкоди екологічній безпеці та природно-антропогенним об'єктам. Тобто назва глави 26 і положення примітки 1 до цієї глави не є тотожними.

На підставі положень ст. 12 КК РБ і з врахуванням характеру і ступеня тяжкості злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища вони відносять до злочинів, які не становлять великої суспільної небезпеки, і до менш тяжких злочинів. Злочини проти довкілля України в основному є злочинами невеликої і середньої тяжкості. За винятком злочинів, передбачених ст.ст. 236, ч. 2. ст. 245, ч. 2 ст. 252 КК України, які згідно положень ст. 12 КК України, відносяться до тяжких злочинів.

Білоруські науковці злочини проти екологічної безпеки та природного середовища поділяють на злочини проти екологічної безпеки (ст. 263–268, 278, 279 КК РБ); злочини проти природного середовища, що посягають на природні об'єкти неживої природи (ст. 269–274 КК РБ), рослинний світ (ст. 275–277, 280 КК РБ), тваринний світ (ст. 281–284 КК РБ) [6, 35].

З врахуванням назви статей КК РБ дана класифікація виглядає наступним чином:

– злочини проти екологічної безпеки: умисні знищення або пошкодження природних комплексів або об'єктів особливо охоронюваних природних територій (ст. 263 КК РБ), порушення режиму охорони і використання особливо охоронюваних природних територій (ст. 264 КК РБ), порушення вимог екологічної безпеки (ст. 265 КК РБ), прийняття в експлуатацію екологічно небезпечних об'єктів (ст. 266 КК РБ), невжиття заходів щодо ліквідації наслідків порушень екологічного законодавства (ст. 267 КК РБ), приховування або умисне перекручення відомостей про забруднення навколишнього середовища (ст. 268 КК РБ), порушення правил безпеки при поводженні з генно-інженерними організмами, екологічно небезпечними речовинами та відходами (ст. 278 КК РБ), порушення правил безпеки при поводженні з мікробіологічними, іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 279 КК РБ);

– злочини проти природного середовища, що посягають на природні об'єкти неживої природи: псування земель (ст. 269 КК РБ), знищення або пошкодження торфовищ (ст. 270 КК РБ), порушення правил охорони надр (ст. 271 КК РБ), забруднення або засмічення вод (ст. 272 КК РБ), порушення правил водокористування (ст. 273 КК РБ), забруднення атмосферного повітря (ст. 274 КК РБ);

– злочини проти природного середовища, що посягають на рослинний світ: забруднення лісу (ст. 275 КК РБ), знищення або пошкодження лісу через необережність (ст. 276 КК РБ), незаконна порубка дерев і чагарників (ст. 277 КК РБ), порушення правил, встановлених для боротьби з бур'янистою рослинністю, хворобами і шкідниками рослин (ст. 280 КК РБ);

– злочини проти природного середовища, що посягають на тваринний світ: незаконний вилов риби або інших водних тварин (ст. 281 КК РБ), незаконне полювання (ст. 282 КК РБ), порушення правил охорони риби та інших водних тварин (ст. 283 КК РБ), порушення ветеринарних правил (ст. 284 КК РБ).

Як бачимо, злочини, передбачені Главою 26 КК РБ, умовно поділені на дві основні групи: злочини проти екологічної безпеки і злочини проти природного середовища. У цій класифікації досить дискусійним є питання про включення ст. 263 КК РБ (умисні знищення або пошкодження природних комплексів або об'єктів особливо охоронюваних природних територій) і ст. 264 КК РБ (порушення режиму охорони і використання особливо охоронюваних природних територій) до групи злочинів проти екологічної безпеки. Оскільки особливо охоронювані природні об'єкти та території охоплюються поняттям природного середовища, закріпленому ст. 1 Закону Республіки Білорусь «Про охорону навколишнього середовища», то їх доцільно вважати злочинами проти природного середовища.

П. 2 Постанови Пленуму Верховного суду Республіки Білорусь «Про застосування судами законодавства про відповідальність за правопорушення проти екологічної безпеки та природного середовища» передбачає, що особливістю правових норм, що встановлюють відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, є їх відсильний і бланкетний характер. Тому при їх застосуванні необхідно звертатися до нормативних правових актів та міжнародних договорів Республіки Білорусь, що регулює відносини в галузі охорони і раціонального використання природних об'єктів, а також порядок відшкодування заподіяної шкоди [7]. Загальні правила, що регламентують охорону природного середовища, закріплені в таких основних нормативно-правових актах екологічного законодавства Республіки Білорусь: Закон РБ від 26 листопада 1992 р. «Про охорону навколишнього середовища», Лісовий кодекс РБ від 14 липня 2000 р., Водний кодекс РБ від 15 липня 1998 р., Закон РБ «Про охорону атмосферного повітря» від 16 грудня 2008 р., Кодекс РБ про землю від 23 липня 2008 р., Кодекс РБ про надра від 14 липня 2008 р., Закон РБ «Про тваринний світ» від 10 липня 2007 р., Закон РБ «Про рослинний світ» від 14 червня 2003 р., Закон РБ від 20 листопада 1994 р. «Про особливо охоронювані території та об'єкти» та

ін. Отже, кримінально-правові норми білоруського та українського Кримінальних кодексів щодо їх бланкетності є подібними.

За моментом закінчення більшість основних складів злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища є матеріальними. Наслідки можуть бути різними: знищення або пошкодження природних комплексів або об'єктів особливо охоронюваних природних територій (ч. 1 ст. 263 КК РБ), спричинення шкоди в особливо великих розмірах (ч. 1 ст. 264, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 266, ч. 1 ст. 267, ч. 1 ст. 270, ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 283, ч. 1 ст. 284 КК РБ), смерть особи або захворювання людей (ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 266, ч. 1 ст. 267 КК РБ), захворювання людей (ч. 1 ст. 279 КК РБ), знищення родючого шару ґрунту, забруднення земель хімічними або радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами, бактеріально-паразитичними шкідливими організмами (ч. 1 ст. 269 КК РБ), забруднення або засмічення поверхневих або підземних вод (ч. 1 ст. 272 КК РБ), внаслідок водного об'єкта (ч. 1 ст. 273 КК РБ), забруднення атмосферного повітря (ч. 1 ст. 274 КК РБ), забруднення лісу (ч. 1 ст. 275 КК РБ), поширення вірусних хвороб тварин (ч. 1 ст. 284 КК РБ).

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 278 КК РБ, закінчений з моменту завідомого створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю людей або природному середовищу.

Глава 26 КК РБ включає й склади злочинів, які є закінченими з моменту вчинення діянь: приховування або умисного перекручення відомостей про аварії з екологічними наслідками, про радіаційне, хімічне, бактеріологічне або інше небезпечне для життя і здоров'я людей і живої природи забруднення навколишнього середовища або про стан здоров'я населення (ч. 1 ст. 268 КК РБ); порушення правил охорони надр (ч. 1 ст. 271 КК РБ); видобуток риби або інших водних тварин без належного на те дозволу, або в заборонений час, або забороненими знаряддями і способами, або в заборонених місцях (ч. 1 ст. 181 КК РБ); полювання без належного на те дозволу, або в заборонених місцях, або в заборонений час, або забороненими знаряддями і способами (ч. 1 ст. 282 КК РБ).

Слід також відмітити, що, на відміну від українського кримінального закону, окремі склади злочинів КК РБ закріплюють адміністративну преюдицію як умову кримінальної відповідальності. Це, зокрема, відображено у ч. 1 ст. 271, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 275, ч. 1 ст. 278, ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 282 КК РБ. Підставою кримінальної відповідальності за злочини з ознаками адміністративної преюдиції є умисне вчинення винним забороненого кримінальним законом діяння. Вчинення в таких випадках діяння з необережності протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення, за відсутності наслідків у вигляді захворювання людей, смерті або заподіяння шкоди у великому розмірі, тягне за собою адміністративну відповідальність (п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь «Про застосування судами законодавства про відповідальність за правопорушення проти екологічної безпеки і природного середовища») [7].

В окремих злочинах проти екологічної безпеки і природного середовища обов'язковими ознаками об'єктивної сторони основного складу виступають: 1) місце його вчинення (особливо охоронювані природні території — ст.ст. 263, 264 КК РБ; екологічно забрудненні місцевості — ст. 267; ліси першої групи — ст. 277 КК РБ); 2) час, знаряддя й спосіб вчинення злочину (заборонений час, заборонені знаряддя і способи при незаконному полюванні і риболовлі — ст.ст. 281 і 282 КК РБ).

Якщо розглянути суб'єктивну сторону складів злочинів, передбачених главою 26 КК РБ, то можна сказати, що дані злочини можуть бути вчинені і умисно, і необережно. Тільки з умисною формою вини вчиняється знищення або пошкодження природних комплексів або об'єктів особливо охоронюваних природних територій (ст. 263 КК РБ), перекучення відомостей про забруднення навколишнього середовища (ст. 268 КК РБ), незаконна порубка дерев і чагарників (ст. 277 КК РБ), незаконний видобуток риби або інших водних тварин (ст. 281 КК РБ), незакон-

не полювання (ст. 282 КК РБ), а також основні склади злочинів з адміністративною преюдицією. Необережною формою вини характеризується невжиття заходів щодо ліквідації наслідків порушень екологічного законодавства (ст. 267 КК РБ), знищення або пошкодження лісу (ст. 276 КК РБ), і знищення або пошкодження торфовищ (ст. 270 КК РБ). Окремі злочини проти екологічної безпеки і природного середовища можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності. Це, зокрема: порушення режиму охорони і використання особливо охоронюваних природних територій (ст. 264 КК РБ), порушення правил водокористування (ст. 273 КК РБ), порушення правил безпеки при поводженні з мікробіологічними, іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 279 КК РБ); порушення правил, встановлених для боротьби з бур'янистою рослинністю, хворобами і шкідливими рослинами (ст. 280 КК РБ); порушення правил охорони риби та інших водних тварин (ст. 283 КК РБ), порушення ветеринарних правил (ст. 284 КК РБ). Порушення вимог екологічної безпеки (ст. 265 КК РБ) і прийняття в експлуатацію екологічно небезпечних об'єктів (ст. 266 КК РБ) — передбачають змішану форму вини [8, 698–749].

Суб'єктом злочинів проти екологічної безпеки і природного середовища Республіки Білорусь і злочинів проти довкілля України може бути як посадова (службова) особа, так і інша особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення злочину.

Отже, на підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що Республіка Білорусь та Україна в основному притримуються єдиного підходу до кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища. Це впливає з того, що ці злочини виділені в окремі розділи, кримінально-правові норми носять бланкетний характер, значна кількість складів злочинів є подібними в об'єктивних і суб'єктивних ознаках, кримінальна відповідальність настає за 16-річного віку. Проте кримінальний закон Республіки Білорусь в окремих злочинах закріплює адміністративну преюдицію як умову кримінальної відповідальності. З врахуванням досвіду Республіки Білорусь доцільно було б закріпити у Кримінальному кодексі України поняття злочинів проти довкілля.

Література

1. Конституция Республики Беларусь в редакции от 17 октября 2004 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=v19402875&p2={NRPA}>
2. Об охране окружающей среды : Закон Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-ХІІ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=v19201982&p2={NRPA}>
3. Марчук В. В. Экологический вред, как последствие преступления против экологической безопасности и природной среды / В. В. Марчук // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы : Сб. науч. трудов Государственного учреждения «Центр судебной экспертизы и криминалистики Министерства юстиции Республики Беларусь». — 2010. — № 1 (27). — С. 17–18.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}>
6. Марчук В. В. Уголовное право РБ (Особенная часть): конспект лекций / В. В. Марчук. — Мн.: ЮрФак БГУ, 2002. — 59 с.
7. О применении судами законодательства об ответственности за правонарушения против экологической безопасности и природной среды: постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 18 декабря 2003 г. № 13: текст по состоянию на 22 дек. 2005 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.supcourt.by/cgi-bin/index.cgi?vm=d&vr=post&vd=46&at=0&m1=2>
8. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Н. Ф. Ахраменка, Н. А. Бабий, А. В. Барков [и др.]; под общ. ред. А. В. Баркова. — Мн.: Тесей, 2003. — 1200 с.

П. В. Мельник, кандидат юридических наук, доцент

Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого,
кафедра уголовного права и процесса
ул. Е. Коновальца, 35, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

РЕЗЮМЕ

В данной статье осуществлено сравнительное исследование уголовной ответственности за преступления против экологической безопасности и природной среды Республики Беларусь и преступления против окружающей среды Украины, которые предусмотрены уголовными кодексами этих постсоветских государств. При этом проанализированы общие и отличительные черты уголовно-правовой охраны окружающей среды Республики Беларусь и Украины. На основании анализа позитивных положений Уголовного кодекса Республики Беларусь предложено закрепить в Уголовном кодексе Украины определение преступлений против окружающей среды

Ключевые слова: преступление, экологическая безопасность, природная среда, окружающая среда